

На межі мемуаристики і виробничого роману: творчість Леоніда Федорчука

У статті розглянуто творчість житомирського прозаїка-мемуариста Леоніда Федорчука, що представлена повістю «Собаче життя». Здійснено спробу означити межі документальної прози і популярного жанру епохи соцреалізму. Окреслено постать письменника в контексті житомирської прозової школи.

Ключові слова: мемуаристика, мемуари, виробничий роман, соцреалізм, міжжанрова взаємодія, житомирська прозова школа.

Творчість чільних представників унікального феномену житомирської прозової школи давно стала предметом постійного зацікавлення вчених-філологів. Однак за межами цього вивчення перебувають, на жаль, постаті, які не так знайомі загалу, але теж внесли свою частку таланту і наснаги в формування цікавого регіонального літературного феномену. Однією з таких постатей є Леонід Федорчук, який окрім письменства відомий серед житомир'ян як один з основоположників електронної музики в Україні, а також знаковий персонаж суто житомирського плину життя, причому, віртуального також, будучи багаторічним користувачем міського форуму. Саме ця місцева локалізація, як відомо, визначає саме окреслення житомирської прозової школи [5]. На жаль, його творчість ще не стала предметом наукових досліджень, хоча житомирська прозова школа широко вивчена у вітчизняному літературознавстві, зокрема у працях В. Шевчука, В. Даниленка, О. Юрчук, А. Савенця, В. Єршова та інших.

Нам видається дуже актуальним питання вивчення творчості Л. Федорчука в контексті житомирської прозової школи, хоч формально він до неї не належить. Важливо також означити його творчий спадок як приклад сучасної української мемуаристики. Причому в силу біографічних і особистісних моментів, пов'язаних з постаттю автора, мемуари цього автора тісно сплелися з рисами популярного жанру доби соцреалізму – виробничим романом. Зауважимо, що це не питання меж нефікційної літератури, а швидше

питання міжжанрової взаємодії, яка стала можливою завдяки бажанням письменника зробити власний внесок у зображення епохи, досягнення якої були всупереч, а не завдяки.

Мета і завдання статті – окреслити особливості творчості Л. Федорчука, його намагання розширити межі мемуарного жанру, а також означити місце письменника у феномені житомирської школи.

Матеріалом дослідження є повість Л. Федорчука «Собаче життя чи пауза для естрадина з оркестром», яка вийшла в Житомирі в складі однойменної збірки, що вміщувала також новели і поезії автора. Леонід Іванович Федорчук (1939-2014) вдало поєднав лірику і фізику, про сумісність яких так багато сперечались в роки його молодості. Сам про себе він пише так: *«інженер-конструктор, програміст, сканвордист, поет, письменник... Смішно, але і пишу смішно...»* (тут і далі переклад з російської мій. – М. Ф.) [3]. Народився письменник у Житомирі, там жив, за винятком короткого іркутського періоду, там спочив з миром. Творчість Л. Федорчука – це найперше бажання зафіксувати в пам'яті нащадків історію створення на базі знаменитого колись житомирського заводу «Електровимірювач» першого в нашій країні електро-баяну «Естрадин». На цьому заводі письменник пропрацював кілька десятиліть, в тому числі був начальником конструкторського бюро, яке напряму займалося розробкою дивовижного музичного інструменту, аналогів якому в СРСР не було. Не дивно, що назву цього легендарного інструменту було використано в заголовку повісті.

Л. Федорчук, на перший погляд, належить до житомирської прозової школи лише за місцем проживання. Він не сповідував тих принципів, які викладено в Маніфесті житомирської прозової школи [1], проза написана російською мовою, не має й сліду нативізму, бо автор був типовим носієм радянської ідеології. І все ж локалізація творчості, те, що він жив і творив у Житомирі, що є одним з критеріїв означуваної літературної школи, типовий місцевий колорит, особливості мовного і культурного середовища так чи інакше роблять Л. Федорчука дотичним до житомирської прозової школи. Тому не дивно, що вже у передмові до повісті згадано одного з «батьків» житомирського феномена, Бориса Тена, що видається дуже знаковим і промовистим. Ще з житомирським прозовим феноменом автора ріднить і особливий гумор його творів, що густо замішаний на специфічних реаліях житомирського буття і проявляється в інших

представників школи. Л. Федорчук не задекларований як учасник школи, але і локація, і особливе ставлення до світу і життя виказує в ньому вплив того самого територіального чинника, який чітко формує літературне явище житомирської школи.

Письменники цієї школи постарались, щоб Україна більше дізналась про скромне провінційне місто Житомир, що знаходиться ніби в тіні столиці. Воно оживає на сторінках романів В. Шевчука, прози В. Даниленка, інших представників житомирської групи авторів. Більшість з них давно покинули місто, воно живе більше в спогадах. Щодо творчості Л. Федорчука, який багато і з любов'ю описує Житомир і околиці, ця місцина існує зразу в кількох часових площинах, включно із сучасною. Цікаво, що автор вдається о літературної містифікації, придумавши образ Антона, автора передмови і людини, яка нібито записала спогади дідуся-сусіда. Такий літературний прийом дозволив автору означити себе найбільш повно і міцно прив'язати події до сучасності, протягнувши нитку розуміння між старшим поколінням і молодшим, у образі Антона. Новели чергуються так, що ми одночасно бачимо місто в різних періодах, починаючи з повоєнної юності письменника і закінчуючи сучасністю. Більше того, лєвова частина новел має підзаголовки у вигляді дати описаних в ній подій, що дозволяє побачити ті часові площини зразу і вибирати найбільш цікаві. Така гра з часом не випадкова, бо письменник кожного разу відсилає нас до важливих подій, в його житті, в житті країни. Особливо ретельно він описує етапи становлення електронної музики.

Повість «Собаче життя» беззаперечно належить до мемуаристики, однак не в чистому вигляді, в чому спробуємо розібратись. Вона складається з 23 новел, передмови і епілогу. Автор в компонуванні тексту порушує хронологічний принцип, що є доволі характерним прийомом для мемуарів, перемішуючи історію свого життя вільно і невимушено. Однак, мова йде не про дві площини – сучасність і минуле, що звично пересікаються в мемуаристиці, а про безліч часових відтинків, які нанизуються один на одний, на перший погляд, без всякого плану. Новели містять багато автобіографічних подробиць, які накладаються на історичні події, пояснюючи їх вплив на автора і його оточення. Багато сторінок присвячено доньці Ользі, яка є зараз знаним житомирським художником. З особливою любов'ю Л. Федорчук описує домашніх тварин, собак, кожний чотириногий

персонаж має своє місце в повісті і окрему новелу. Це не дивно, бо назва твору «Собаче життя» показує не тільки доволі трагічний для автора злам епох і його власну непристосованість до нових умов життя, а й важливу частину сімейної саги – розповіді про домашніх улюбленців. Практично всі події в повісті відбуваються в Житомирі, за винятком новели «Іркутська історія», яка займає скромне місце, хоч і описує перебування автора далеко від дому на протязі шістнадцяти років.

Варто згадати, що Л. Федорчук дуже болісно сприйняв і розпад Радянського Союзу, і закриття великого, потужного колись підприємства, яке в свій час було одним з найкращих в країні. Це відчувається в ностальгічних нотках, в дещо уїдливій характеристиці нового часу, а також у тузі за минулою славою і успіхами. Не дивно, що мемуари про життя в затишному провінційному місті, з його спокійним плином життя і нехитрими радощами риболовлі на березі Тетерева, перериваються частинами, які мають і інший темп, і інше наповнення. Ці частини присвячено розробці першого в країні електричного баяну, тобто важливим для автора віхам становлення електронної музики. Бо Л. Федорчука небезпідставно називають батьком вітчизняної електромузики. Ці частини, насичені суто виробничими реаліями, а також типовими для соцреалізму виробничими конфліктами, мають атрибутивні ознаки виробничого роману. Американська дослідниця цього показового явища доби соцреалізму К. Кларк у праці «Радянський роман: Історія як ритуал» [2] доволі добре означила головні ознаки жанру, окресливши також особливості фабули і можливих варіантів розвитку подій. Цих схем не так і багато, вони переходять з твору в твір і тільки великі майстри слова можуть вдихнути в ці стандартні схеми хоч якесь життя, що на наш погляд, і здійснив з великим успіхом Л. Федорчук, носій безумовно великого письменницького таланту.

Звісно, мемуарна повість Л. Федорчука не належить повністю до жанру виробничого роману, однак, має певні його характерні прикмети. По-перше, в особі автора ми маємо людину, що ностальгує за минулим, яке дарувало великі звершення. Тому всі частини повісті, присвячені розробці на заводі електронних музичних інструментів, написані не просто в тематиці виробничого роману, а з використанням характерного для нього мотиву розчинення особистого в загальному. Так, новела «Естрадини ночами» описує

напружений графік роботи інженерів-конструкторів, які ночували на підприємстві, щоб вчасно здати виріб до запланованої дати. Але з іншого боку, в цьому напруженому виснажливому ритмі роботи, провина щодо якого лежить в площині планової економіки і порушень графіку поставки деталей, автор спромігся вивернути виробничу тематику не тим боком. Тому усталена схема розвитку подій дає збій, викликаний розвагами серйозних іменитих інженерів 1 квітня, на День дурня. Вся новела, густо пересипана виробничою термінологією і думками про аврал і завал з випуском інструмента, залишає по собі враження суцільного веселого розіграшу. Однак ця смішна історія про підміну спирту водою дозволила автору, можливо мимоволі відкрити нам потворні реалії радянського виробничого процесу, який часто залежав не від ентузіастів і чесних робітників, а від примх начальства і партійних бонз.

У мемуарах Л. Федорчука багато особистого, багато епохального, включно, наприклад, з оригінальним описом дня поховання Сталіна і того, як цей день провели житомирські підлітки. Але в центрі твору – ЕМІ, тобто електронні музичні інструменти, конструюванню яких автор присвятив себе з юності. Письменник пише не просто про виробничий процес, він описує власну «хворобу», що врешті-решт призвела до появи естрадину: *«Тут було щось інше – вторгнення якихось фантастичних сил, що примушують хворіти невиліковно, тому що вся душа моя резонувала з цими звуками: я сам був цим електроорганом і врятуватись можна було тільки створивши щось подібне, щоб без кінця натискати на клавіші і всмоктувати, всмоктувати в себе це музичне чарування.»* [3, с. 102]. Тема ЕМІ основна в повісті, причому автор вирішує її саме в площині жанру виробничого роману. Однак на звичну фабулу протистояння талановитого інженера і системи накладаються суто мемуарні пласти, новели про розробку естрадина і боротьбу з недоліками на місцях у вигляді керівництва, планового відділу, недобросовісних постачальників пересипані безліччю історій про час і людей у ньому. Чого вартує одна з перших новел «Глибоке буріння за Панською скелею» про те, як автора солдафон при владі звинуватив в шпигунстві і піднятті прапора країни НАТО. Однак, Л. Федорчук був однофамільцем очільника КДБ тих часів, що призвело до казусу в стилі «Хамелеона» А. Чехова, військовий просив вибачення і принижувався. Ця історія, описана з великим

гумором, все ж мала б свої наслідки, бо нею зацікавились органи, але репутація Леоніда Івановича і його багаторічні заслуги на виробництві звели ризик нанівець. Однак, саме такі випадки, описані в повісті, прекрасно характеризують епоху. І хоч автор ностальгує за минулим, але він не приховує страшних реалій радянського устрою, чим дещо віддаляє свій твір від суто виробничого роману. Бо як відомо, цей жанр, що зародився в епоху індустріалізації, мав всяко звеличувати радянські успіхи в побудові нового, кращого суспільства. Більше того, те, що талановитий інженер-конструктор в своїх намаганнях створити електронний музичний інструмент нового покоління стикався і з бюрократичними перепонами, і з нерозумінням, і з саботажем, додає твору не соцреалістичних барв, а реалістичних. Звісно, коли б твір писався за радянських часів, то автор не зміг би так вільно висловлюватись про недоліки радянської управлінської системи. Але все одно, письменника переповнює гордість за те, що всупереч всьому естрада все ж був сконструйований і випущений, навіть вийшов у масовий випуск.

Мемуари Л. Федорчука, його повість «Собаке життя чи пауза для естрадина з оркестром» – важливий документ епохи, що минула, а те, що автор так багато уваги приділяє призабутій сьогодні історії електронної музики, використавши риси виробничого роману, додає творові ще більшої історичної цінності. Варто також сказати, що ми маємо змогу не тільки дізнатись багато нового про тернистий шлях прогресу в СРСР, а й вкотре переконатись, що навіть ті малі успіхи були пов'язані з переборюванням недоліків і злочинів системи. Л. Федорчук оригінально використовує жанр виробничого роману, означуючи і ті успіхи, і ті перепони, і ті недоліки. В поєднанні з мемуарним жанром ми маємо оригінальний, не схожий на інших мистецький документ епохи, що потребує подальшого вивчення і дослідження і в площині житомирської прозової школи, і в площині трансформації і взаємодії жанрів документалістики і белетристики. Творчість цього письменника також варта подальшої популяризації і дослідження.

Література

1. Житомирський феномен: спецвипуск часопису «Світло спілкування». – Житомир: М. Косенко, 2007. 416 с.
2. Кларк К. Советский роман: История как ритуал. Екатеринбург, 2002. 262 с.

3. Федорчук Леонид Иванович: Собачья жизнь [Електронний ресурс]. URL: http://samlib.ru/f/fedorchuk_1_i/ (дата звернення: 15.05.2018)
4. Федорчук Л.І. Собаче життя чи пауза для естрадина з оркестром. Проза та поезія. Рос. мовою. Житомир: Рута, 2009. 352 с.
5. Юрчук О. Житомирська прозова школа: нативізм (В. Шевчук) і контракультурація (В. Даниленко) // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. 2010. № 20. С. 218-231.

References

1. *Zhytomyrskyy fenomen: spetsvyпуск chasopysu «Svitlo spilkuvannya»*. Zhytomyr, 2007, 416 p. (in Ukrainian).
2. Klark K. *Sovetskyu roman: Ystoryya kak rytual*. Ekaterynburh, 2002, 262 p. (in Russian).
3. Fedorchuk Leonyd Yvanovych. *Sobach' ya zhyzn'*. Available at: http://samlib.ru/f/fedorchuk_1_i/. (in Russian).
4. Fedorchuk L.I. *Sobache zhyttya chy pauza dlya estradyna z orkestrom*. Zhytomyr, 2009, 352 p. (in Russian)
5. Yurchuk, O. *Zhytomyrs' ka prozova shkola: natyvizm (V. Shevchuk) i kontrakul' turatsiya (V. Danylenko)*. // In: *Volyn' -Zhytomyrshchyna. Istoryko-filolohichnyy zbirnyk z rehional' nykh problem*, 2010, no. 20, pp. 218-231. (in Ukrainian).

Marina Franchuk. On the Verge of Memoirs and Industrial Novels: Leonid Fedorchuk's Creativity. The article is reviewing a book "A Dog's Life" by a late Zhytomyr memoirist Leonid Fedorchuk . The attempt was made to define the mutual penetration boundaries of documentary prose and the "socialist realism" genres. The figure of the writer is highlighted in the context of the Zhytomyr prose school. The author does not actually belong to this phenomenon, and he is little known outside of Zhytomyr. However, his based on the local customs creativiyy, his vivid colourful images of Zhytomyr life and the authentic local humour can be regarded as the signs of belonging to that prose school. The book of L. Fedorchuk is an example of the interaction of the genres of memoirs and occupation novel. And this interaction is the subject of a research in the article. The research is aimed at investigating the peculiarities of a writer's creative manner in the context of the Zhytomyr prose school and the features of penetration of one genre into another. Another purpose of this article is to increase interest to the lesser-known pages of the Zhytomyr prose school, upholding the uniqueness of this territorial and aesthetic phenomenon.

Key words: memoirs, production novel, Socialist realism, interaction of genres, Zhytomyr School of Prose.

Франчук Марина Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського літературознавства та компаративістики Житомирського державного університету імені Івана Франка, chikitita@i.ua